

Dragan Markovina

Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja

Plejada; University Press, 2014., 241 str.

Kultura sjećanja široko je područje kojem je moguće pristupiti polemički, kao autor Damir Markovina u svojoj knjizi *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja*. Radi se o kritici ideološki motiviranog izmišljanja (nacionalistički obojane) mitologije u historiografiji, koje nije zaobišlo Split ni Mostar kao nekadašnje „obilježene“ gradove u kojima je cvjetao komunizam, a ipak s bogatom povijesnom tradicijom prije toga. Taj je rad od velike važnosti za suvremeno promišljanje društva i rekonstrukciju ideologija, koja se nezaobilazno zbiva nakon svih većih političko-ratnih turbulencija, stoga ne čudi da je upravo Dragan Markovina 2015. godine za tu knjigu osvojio nagradu „Mirko Kovač“ za djelo mladog autora. Esejistika takvog tipa

obično je podijeljena u poglavlja koja funkcioniraju kao sukus usporednog tijeka zbivanja u promatranim cjelinama, u ovom slučaju gradovima, te će nakon uvodnih sekcija o povijesnom revizionizmu u Hrvatskoj te dijalektici kulture sjećanja autor krenuti upravo s poviješću balansiranja, odnosno sramotnog preferiranja „crnog“ nad „crvenim“, odnosno naslijeđa fašizma nad onim komunističkim u Splitu i Mostaru devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Njegov će se diskurs pokazati iznimno provokativnim.

Državno poželjni identiteti i njihovo nametanje 1990-ih su godina u Hrvatskoj bili nezaobilazan dio političkog djelovanja – kao osnovni oblik razračunavanja s prošlošću ističu se mnogi srušeni antifašistički spomenici, revizija udžbenika i promjena naziva gradskih ulica. Uvod knjige programiran je da izazove pozornost: odmah otkriva da će se raditi o realnoj, iskrenoj procjeni žestine „desnog udara“ i promjena koje su duh vremena i opći trendovi diktirali, s obzirom da se, kako sam autor u uvodu tvrdi, poslijeratna naslijeđena tradicija (Jugoslavije) nije mogla uklopiti u novu nacionalističku matricu i potrebno je bilo provesti potpuno razgrađivanje socijalizma. U tom je kratkom pregledu navedeno i kojim će se znanstvenim metodama služiti pri ulasku u navedenu problematiku, pri čemu najvažniju ulogu igra literatura koja obrađuje povijest slučajeva kulturne negacije prethodnih epoha, a pritom su od najveće važnosti djela stručnjaka teorije kulture sjećanja, kao što su Eric Hobsbawm i

Marija Todorova, zatim novinski izvori i analitički tekstovi koji se bave tom specifičnom radikalizacijom, novinske kolumne i zbornici radova posvećeni kulturi sjećanja.

Autor nas u ulomku nazvanom „Historiografija u kontekstu kulture sjećanja“ provodi kroz konstitutivni imaginarij suvremene Hrvatske i političku instrumentalizaciju sjećanja te se bavi važnim pitanjem mitološkog pristupa povijesti i njenim preuveličavanjem. Tu citira vrijedan tekst Miroslava Edvina Habeka *Tuđman klasificirano*, objavljen u Novostima 16. kolovoza 2013. godine. Radi se o zabrani pristupa arhivima Franje Tuđmana u funkciji zabrane nepoželjnih sjećanja koje bi takav pothvat mogao proizvesti, a posebice se naglašava uloga Ureda Vijeća za nacionalnu sigurnost kao svojevrsnog „čuvara sjećanja“.

Tu je i osvrt na pitanje zastupljenosti Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima iz 1990-ih godina, u kojima je maksimalna pažnja bila posvećena zločinima koje su počinili partizani, a ne ustaše – primjeri su to koji dokazuju tezu da je na zapadu pad Berlinskog zida i povratak sjećanju „vodio izgradnji općeevropskog identiteta dok je na istoku nacionalizam bujao protiv socijalističkih tekovina“. Međutim kultura je zaborava objašnjena kao čak i destruktivniji element u radikalizaciji hrvatskih godina inicijalne vladavine HDZ-a – komunistička se prošlost zadano smatrala nebitnom, a novi simboli izronili su kao potporanj – kao primjer navodi se novi hrvatski grb koji karakterizira posve nova, nikada prije viđena simbolika. Osim navedenog, autor je iskoristio taj odlomak i da uputi čitatelje u fenomen političkih zaokreta s važnim primjerom Joška Čelana, novinara koji je s gorljivih komunističkih ideala posve prešao na nacionalističke, što je tema koja je toliko puta satirizirana u mnogim hrvatskim emisijama i novinama, a koja ne prestaje biti aktualna.

Obrađujući povijesni revizionizam i napad na memoriju u Hrvatskoj devedesetih godina prošloga stoljeća, autor započinje programom HDZ-a, koji se fokusirao na raskid s komunističkom tradicijom i izgradnju novog poretka. Elemente ustaštva objašnjava kao potrebne za afirmaciju „žestokog hrvatstva“, ratni zločini antifašističkih snaga bivaju potencirani, dok je antifašistička baština prepuštena planskom uništenju, uz konkretne i porazne brojke spomenika što uništenih, što prepuštenih zaboravu, a proizvodnja lažnih sadržaja, kao npr. Oltara domovine na zagrebačkom Medvedgradu dobiva puni zamah. Najveći je šok ipak dokaz o afirmativnom odnosu vlasti prema fašističkom naslijeđu NDH-a.

Kad autor pokreće pitanje dijalektike i kulture sjećanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, otvara kompleksno pitanje društva koje je podijeljeno na etnonacionalnim osnovama, a koje se ne bavi žrtvama „drugih i trećih“. Proziva se mračna dijalektika devedesetih te nas se podsjeća na retoriku predsjednika Tuđmana, koji je 1995. godine izrazio mišljenje da ljudi (Srbi) pobjegli u jeku operacije Oluja „nisu stigli ponijeti ni svoje devize ni prljave gaće“. Zamagljivanje konteksta u kojem se dogodio Bleiburg i relativizacija Jasenovca te pitanje zločina nad civilima u Domovinskom ratu motivi su koji dočaravaju mrak devedesetih.

Split je predstavljen kao primjer grada koji se neprekidno mijenjao uz politička i društvena previranja te česte promjene suvereniteta, pa je autor nabrojao i vidljive

dokaze politički motiviranog brisanja memorije. Kroz problematiku odnosa autonomaške i narodne misli u Splitu obrađeno je Bajamontijevo političko i urbanističko djelovanje, kao i pitanje rehabilitacije Ive Tartaglie. Od svega najviše brine devastirajuće nijekanje socijalističkog razdoblja u Splitu kao doba kad se gradio kao moderan grad. Postavlja se i pitanje što je adekvatno historiografski obrađeno, a što ne, upravo zbog čuvanja nekih sjećanja i zatiranja drugih.

Pri odabiru imena splitskih trgova i ulica kroz različite političke sisteme književnici su zamjenjivali književnici, heroji jednog rata zamjenjivali su heroje drugog. Problematizacija tog niza kontroverzi veliki je forte jer kroz konkretne događaje, o kojima postoje i konkretni izvori, osjetljivi vremenski periodi za grad Split upravo su naturalistički dočarani, a usporedno društvo poprima i realnu sociološku i historiografsku sliku. No blagu nadu u zaokret prema antifašizmu i demokratizaciji te pravom građanskom društvu autor vidi i naglašava u poglavlju „Moderni Split: između prevrata i otpora“.

Udar na Slobodnu Dalmaciju, koja je satirizacijom kasnije dokazanih političkih afera kritizirala vlast, a u procesu je privatizacije sramotno prodana, ocrtava tužnu sliku Splita i medija koji su nastupali bez imalo neutralnosti, tako da je Slobodna za vrijeme najgorih obračunavanja s „crvenima“ tiskala i plakat Mirka Norca. Kao svjetlo u mraku represije slobodnih medija pojavio se Feral Tribune, koji se trudi rušiti kult ličnosti Franje Tuđmana, no mehanizmi ga vlasti teško sankcioniraju. Međutim Slobodni tjednik i njegov urednik Marinko Božić, tabloidni novinar, tiskali su huškački orijentirane tekstove koji su „prokazivanjem“ bili nalik na one iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske koji su doslovce odnosili živote. Autor nije oprezan s riječima i ne libi se dati procjenu stanja – Split je tada postao „središte najcrnjeg fašizma“.

Identitet Splita kao grada sporta prikazan je kroz povijest nogometnog kluba „Hajduk“ i RNK-a „Split“. Upravo je tu autor mogao povući zanimljive paralele jer je poznato da su upravo ZAVNOH i AVNOJ sudjelovali u formiranju Hajduka 1944. godine, no s prevlašću nacionalističkih ideja sam navijački klub Torcida u svojim ispadima spominje ustaško naslijeđe i Crnu legiju. Ovdje govorimo i o retuširanju klupskog kalendara kad je uklonjena petokraka s dresova na povijesnim fotografijama kluba. Taj incident, uz povijest KK-a „Split“ (Jugoplastike), demonstrira uklopljavanje u viziju poželjne povijesti, moćno oružje prepravljavanja memorije, no javlja se i zanimljiva specifičnost – vodstvo KK-a Splita nakon mnogo je vremena zatražilo vraćanje imena „Jugoplastika“.

Konstelacija još većeg potonuća u retraditionalizaciju društva četverogodišnja je Kerumova vladavina Splitom i njegova šovinistička retorika.

U dijelu knjige koji se bavi fenomenom trijumfa nacionalizma u Mostaru kao kulturnog i duhovnog središta Hrvata u Bosni i Hercegovini opisan je podijeljen grad u kojem vlada antagonizam po etničkoj podjeli, koji zahvaća i sportske u kulturne organizacije, što je najlakše uočiti kroz povijest nogometnog kluba Veleža, čiji je daljnji rad zabranjen početkom hrvatsko-muslimanskog rata 1993. godine.

U novoj viziji podjele Bosne i Hercegovine Mostar bi svakako preuzeo ulogu „stolnog grada“, te se pripremao teren za eventualnu aneksiju – autor ne šteti riječi optužbe prema Franji Tuđmanu i njegovoj politici te probleme grada svodi pod taj zajednički nazivnik neofašizma. Da grad funkcionira u „paralelnim svemirima“ objašnjeno je i kroz kritiku nekadašnjeg tjednika HUM-a, koji je izlazio 1994. godine a koji autor bez zadržke proglašava ustaškim glasilom. Da naglasi ulogu „crnog“ u ovom gradu, prikazuje nam pokušaj obezvjeđivanja činjenice da se urbanizam oblikovao pod osmanskim upravom te u pomoć priziva i ratnu reportažu Ante Tomića. Prisjetimo li se da je Mostar nekada bio antifašistički, „crveni“ grad, koji je devedesetih zahvatila upravo antikomunistička histerija – rehabilitiranje razdoblja NDH-a u nazivima ulica i blaćenje dana oslobođenja Mostara (14. veljače) te prikazivanje tog dana kroz prizmu ubojstava franjevac i komunističkih zločina – jasno je da nacionalizam bukta unutar institucionalnih okvira uz svakodnevno izmišljanje tradicije i isticanje herojske prošlosti koje nije bilo. Uzevši u obzir frustraciju kojom su eseji uvršteni u ovu knjigu obojani, ne čudi stroga osuda autora koji jasno govori da je HDZ krivac za rušenje Starog mosta u Mostaru.

Jedna od najbolje zaokruženih cjelina knjige ona je o novom križu na Humu i umjetnoj katolizaciji Mostara, priča o obnovljenoj crkvi koja doslovce postaje arhitektonsko ruglo kako bi se markirao etnički očišćen teritorij, i to na samom mjestu i simboličnog i stvarnog ubijanja ljudi i povijesti jednog grada.

U zaključku je prisutna kritika akademske zajednice, koja nije burno reagirala na Keruma i Thompsona, no izražava se vjera u novu kulturnu elitu ljudi koji se ne boje izreći svoje mišljenje.

U pogovoru dr. sc. Ante Lešaje ističe se značaj tako angažiranog pisanja protiv destruktivnog djelovanja zaostalih sistema. Riječima dr. Lešaje: to djelo nije stvarano da zadovolji akademsku zajednicu, no upravo to potencira otkrivanje skrivenog lica promatranih gradova – istraživanje društvenih fenomena na nekonvencionalan način. Dr. Lešaja također se kritički odnosi prema Crkvi, smatrajući nedopustivim njeno parazitiranje i državu koja se gotovo i ne može nazvati sekularnom. Nakon pogovora slijedi pogovor literature i imensko kazalo.

Želju autora i dr. sc. Lešaje da knjiga služi kao prilog osvješćivanju društva ne treba čitati između redaka. Ona će ostati referentna literatura za proučavanje ne samo revizionizma u zadnjem desetljeću 20. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nego i metoda borbe protiv nacionalizma koji tone u mrak fašizma, a posebice institucionalizirane manipulacije sjećanjima.

Nina Popović
Zagreb